

PAPER DETAILS

TITLE: Osmanli Hukukunda Kazf ve Hakaret Suçlari: Teorik ve Pratik Bir Inceleme

AUTHORS: Osman Bayder,Muhammed Mustafa Küçük

PAGES: 674-690

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4074975>

Osmanlı Hukukunda Kazf ve Hakaret Suçları: Teorik ve Pratik Bir İnceleme¹

The Crimes of Qazf and Insult in Ottoman Law: A Theoretical and Practical Examination

Osman BAYDER² , **Muhammed Mustafa KÜÇÜK³**

Geliş Tarihi (Received): 16.07.2024

Kabul Tarihi (Accepted): 01.10.2024

Yayın Tarihi (Published): 30.11.2024

Öz: Son dönem bazı çalışmalarda Osmanlı Devleti'nin fıkıhtan ziyade kendisine özgü *örfi hukuku* tatbik ettiği iddia edilirken buna mukabil bazı çalışmalar ise Osmanlı'nın tamamen fıkha riayet ettiğini söylemektedir. Bu makalenin amacı ceza hukukunun belli bir alanı üzerinden Osmanlı hukukunun fıkıh ile ilişkisini ortaya koymaya yardımcı olmaktır. Çalışmada öncelikli olarak Osmanlı hukukunun kaynakları arasında zikredilen kanunnamelerde kazf ve hakaret suçlarının nasıl yer aldığı incelenmiş, sonrasında Osmanlı'nın önemli şeyhülislamlarının *Fetâvâ*'larında kazf ve hakarete ilişkin fetvaları çıkarılmıştır. Sonrasında ise 16-18. yüzyıllar arasında İstanbul ve Üsküdar mahkemelerindeki kazf ve hakaret davaları incelenmiş ve bunlar, kanunnameler, fetvalar ve Hanefi fıkıh kitaplarıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Böylece hem teori hem hukuk pratiği açısından Osmanlı hukukunun mahiyetine ilişkin bazı sonuçlar elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Osmanlı Hukuku, Kazf, Hakaret, Oryantalizm.

&

Abstract: Recent studies have debated whether the Ottoman State primarily applied its unique customary law rather than Islamic jurisprudence (fiqh). Conversely, some studies assert that the Ottomans strictly adhered to fiqh. This article aims to elucidate the relationship between Ottoman law and fiqh through the lens of a specific area of criminal law. Initially, the treatment of qazf and insult crimes in the Ottoman legal sources, such as qānūn-nāmas, is examined. Subsequently, relevant fatwas on qazf and insult issued by prominent Ottoman Shaykh al-Islams are analyzed. The study then reviews qazf and insult cases from the Istanbul and Üsküdar courts between the 16th and 18th centuries, comparing these cases with qānūn-nāmas, fatwas, and Hanafi fiqh books. Through this comparative analysis of legal theory and practice, the study aims to derive insights into the nature of Ottoman law.

Keywords: Islamic Law, Ottoman Law, Qazf (Defamation of Honor), Insult, Orientalism.

Atıf/Cite as: Bayder, Osman – Küçük, Muhammed Mustafa. "Osmanlı Hukukunda Kazf ve Hakaret Suçları: Teorik ve Pratik Bir İnceleme". *Dergiabant* 12/2 (Kasım 2024), 674-690. doi: 10.33931/dergiabant.1517185

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/pub/dergiabant/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology, Since 2013 – Bolu

¹ Bu çalışma Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda tamamlanan "Üsküdar Ve İstanbul Şerhiye Sicillerinde Kazf ve Hakaret Suçları (16. ve 17. yüzyıl)" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Doç. Dr., Osman Bayder, Erciyes Üniversitesi, osmanbayder@erciyes.edu.tr.

³ Doktora Öğrencisi, Muhammed Mustafa Küçük, Erciyes Üniversitesi, mmustafakucuk11@gmail.com.

1. Giriş

Bu çalışmanın temel amacı, fıkıhın Osmanlı hukukundaki işleyişini görmeye yardımcı olmaktır. Bunun için örneklem olarak Osmanlı Devleti'nin 16-18. yüzyılları arası ve ceza hukukundan kazf ve hakaret suçları seçilmiştir. Bu tarih aralığının seçilmesinin nedeni Osmanlı hukukunun bu tarihlerde daha düzenli ve istikrarlı hâle gelmiş olmasıdır. Ceza hukukundan belli bir konunun seçilmiş olmasının sebebi ise son dönemlerde özellikle İslam ceza hukukunun Osmanlı Devleti'nde uygulanmadığına dair birtakım iddialardır.

Hem oryantalist hem de yerli birçok araştırmacı, Osmanlı padişahları tarafından çıkarılan kanunnamelerin ve Osmanlı örfî hukukunun fıkıh dışında müstakil hukuk kaynakları gibi telakki edildiğini ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin İslam hukukunu uygulamadığını iddia etmektedir.⁴ Mesela Alman müsteşriki Joseph Schacht'a (1902-1969) göre Osmanlı kanunnameleri klasik fıkha muhaliftir. Fatih Sultan Mehmed'in çıkardığı kanunnamelerde yer alan cezaların "fıkıhtaki had cezalarının eskimesi" düşüncesinden dolayı değiştirilip yerine dayak atma, para cezası gibi başka cezalar getirildiğini iddia eden Schacht, kanunnameler ile getirilen yeni hükümlerin "Şeriatı tamamlama"nın ötesine geçip "Şeriatın yerini alma" derecesine vardığını iddia eder.⁵ Bir başka oryantalist Osmanlı tarihçisi Uriel Heyd'e (1913-1968) göre her ne kadar teoride kanunnameler, şer'î hukuku feshetmek veya onun yerine kaim olmak için değil, sadece onu tevsi' etme ve bir mütemmimi olarak farz edilmiş olsa da gerçekte/pratikte ceza hukukunun daha müessir bir şekilde icrası gayesiyle şer'î hukuku fesheden çok sayıda hükümler çıkarılmıştır.⁶ Heyd'e göre bunun sebebi şer'î ceza hukukunun uygulanmasındaki zorluklar, özellikle de ispat vasıtalarının çok katı olmasıdır.⁷

Benzer bir yaklaşım Mehmed Fuad Köprülü (1890-1966) tarafından dillendirilmiştir. Ona göre bütün Osmanlı'nın tüm beldelerinde teorik olarak şeriat hâkim gibi gözüke de örfî kanun ve kurallar, hukukun işletilmesinde ve uygulanmasında daha etkili olmuştur. Ona göre Osmanlı Devleti'nde bulunan şeyhülislamlık kurumu teokratik bir müessese gibi gözüke de kadılar dinî bir lider olmaktan ziyade idare adamıdır. Böylece Osmanlı Devleti şeriatı daha çok örf ve kanunname vesilesiyle hükümler icra etmiştir.⁸ Halil İnalcık (1916- 2016) da Osmanlı Devleti'nin hukukunun, şeriatı aşan bir yapıya sahip olduğunu iddia etmektedir. Çünkü örf, devlet başkanına çeşitli imkânlar sağlamakta ve devlet başkanı bu prensip sayesinde şeriatın barındırmadığı sahalarda kendi iradesine dayanan birtakım hükümler verebilmektedir. Böylece Osmanlı, devletin menfaatini her şeyin önüne koymuş ve buna göre birtakım kurallar ihdas etmiştir.⁹

Buna mukabil günümüzdeki birçok Osmanlı hukuk araştırmacısı Osmanlı Devleti'nin İslam hukukunu uyguladığını söylemektedir. Bunlardan biri olan M. Akif Aydın, Osmanlı Devleti'nde hem şer'î hukukun hem de örfî hukukun bulunmasına rağmen davaların tek bir mahkemeden idare edilmesi, medresede klasik fıkıh tahsil eden kimselerin mahkemelerde yüksek makamlarda bulunması ve hukuk kaynaklarının fıkıh kitaplarından müteşekkil olması gibi delillerden hareket ederek Osmanlı Devleti'nin İslâm hukukunu uyguladığını söylemektedir.¹⁰ Akgündüz'e göre Osmanlı Devleti'nin İslâm ceza hukukunu tatbik etmediği iddiası, İslâm ceza hukukunda yer alan ta'zîr cezalarından haberdar

⁴ Esasında bu tür iddialar nadir de olsa Osmanlı dönemindeki bazı alimlerden de gelmiştir. Mesela Osmanlı âlimlerinden Bahâeddinzâde (ö. 1545) bu konuda şöyle demektedir: "Zamanımızda neredeyse Şer-i Şerif reddedilecek şekilde örf ile amel yaygınlaştı. Öyle ki örf dâhil edilmeksizin sırf Şer-i Şerif ile çözülen bir dava yok gibidir. Diğer yandan Şer-i Şerif dâhil edilmeksizin sırf örf ile çözülen pek çok dava vardır." Orkhan Musakhanov - Enes Taş, *Fıkıh ile Tasavvuf Arasında: Bahaeddinzade'nin Siyaset Düşüncesi* (İstanbul: Endülüs, 2021), 129.

⁵ Joseph Schacht, *An Introduction to Islamic Law* (New York: Clarendon Press, 1983), 91.

⁶ Uriel Heyd, *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine Makaleler*, çev. Ferhat Koca (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 65.

⁷ Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, ed. V. L. Ménage (Oxford: Clarendon Press, 1973), 1.

⁸ Mehmed Fuad Köprülü, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi* (İstanbul: Ötüken, 1983), 270-271.

⁹ Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021), 227-228.

¹⁰ Mehmet Âkif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (Beta Basım Yayım, 2022), 75-77.

olmamaktan ileri gelmektedir. Akgündüz, Osmanlı Devleti'nin kanunname olarak vazettiği kuralların, fıkıhta yer alan ta'zîr türü cezalar ile açıklanmasının mümkün olduğunu ifade etmektedir.¹¹

Bu çalışmada bahsi geçen tartışmaya bir katkı olması adına aşağıda ilk olarak Osmanlı Devleti'nin hukuki kaynaklarından biri olan kanunnamelerde ve o dönemin şeyhülislamlarının fetvalarında kazf ve hakaret suçlarının nasıl yer aldığına yer verilecek, sonrasında bunun pratik yansımaları görmek için 16-18. yüzyıl İstanbul ve Üsküdar mahkemelerindeki kazf ve hakaret suçları incelenecektir.¹² Böylece hem teorik hem de pratikte İslam hukuku ile Osmanlı hukuku arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. Osmanlı Kanunnamelerinde Kazf ve Hakaret Suçları

Kanunname, Osmanlı Devleti'nde sultan tarafından belirlenen ve derlenen kanunları ifade eden bir terimdir. Bazen özel bir meseleye bazen de genel durumlara ilişkin emir ve yasaklardan oluşan kanunnameler Fatih Sultan Mehmed'den başlamak üzere sonraki dönem birçok padişah tarafından çıkarılmıştır.¹³ Aşağıda Fâtih Sultan Mehmed (1451-1481), Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566), III. Murad (1574-1595) ve I. Ahmed (1603-1617) tarafından çıkarılan kanunnamelerdeki kazf ve hakaret suçları ele alınacaktır.

2.1. Fâtih Sultan Mehmed'in Kanunnamesinde Kazf ve Hakaret

Fâtih döneminde çıkartılan kanunnamelerde az miktarda mehir ve arazi meselelerine dair maddeler yer alsa da çoğu ceza hukuku ile alakalıdır.¹⁴ Fâtih'in Umumî Kanunnamesinde fıkıh eserlerinin had bölümündeki düzene benzer şekilde ilk olarak zina suçuna yer verilmiş, ardından zina isnadı içermesi sebebiyle kazf suçu ele alınmıştır. Kazf hakkında iki madde yer almakta olup bunlar *el-Faslu'l-Evvel Fi'z-Zinâ ve Devâilhi* başlığı altında geçmektedir:

- [1] Eğer bir avret veya kız "Bana zina kıldun" dese, er inkâr eylese, bu mezkûrların sözüne i'tibar olunmaya. Ere and vereler; avrete kâdı ta'zîr ura. İki ağaca bir akçe cürm alına.¹⁵
- [2] Eğer avrete, er "ben sana zina kıldım" dese, avret münkire olsa, avret and içe. Ere kâdı ta'zîr ura. İki ağaca bir akçe cürm alına.¹⁶

Her iki madde de ispatlanamayan zina isnatlarını ele almaktadır. Bir kimsenin başkasıyla zina yaptığını söylemesi karşı tarafı da itham altında bıraktığı için, iddianın ispatlanamaması hâlinde suç teşkil etmektedir. Kanunnamede bunun için hem ta'zîr hem de para cezası öngörülmüştür. Bazı araştırmacılara göre Osmanlı'nın para cezası uygulamasının sebeplerinden biri ekonomik sıkıntılardır.¹⁷

Fatih'in *Kanun-i Padişahi* adlı kanunnamesinde *Fi't-Tedârib ve't-Teşâtüm ve'l-Katl* şeklinde bir başlık bulunmasına rağmen bu bölümün altında hakaret ve sövme suçuna dair herhangi bir maddeye rastlanmamıştır. Bununla birlikte aynı kanunnamenin *Ahvâl-i Cerâim ve Ehl-i Mansıba Tayin Olunan Mahsulâtı ve Elkâbları Beyanındadır* başlığı altında devlet görevlilerine karşı fuhuş isnadı içeren sövme gerçekleştirildiğinde verilecek ceza şöyle yer almaktadır:

- [1] Ve bir kişi bir kişiye fuhş ile söğse, Şer' ile ta'zîr olunub, kırk akçe cerîme alına.¹⁸

Bu maddeye göre sövme, ta'zîr cezası dışında para cezası ile de cezalandırılmıştır. Hanefilere göre bir kimse başkasına zina isnadı dışında sövdüğünde ta'zîr ile cezalandırılmaktadır.

¹¹ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri* (İstanbul: Osav, 1990), 1: 105-106.

¹² İstanbul ve Üsküdar mahkemelerinde incelediğimiz şer'i siciller belirlenen tarihlerdeki tüm kayıtları değil, her on seneden bir sicil seçilerek yayımlandığı cüzî miktardaki kayıtlardan oluşmaktadır.

¹³ Muharrem Midilli, *Klasik Osmanlı Ceza Hukukunda Şeriat-Kanun Ayrımı* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2019), 61.

¹⁴ Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, 13.

¹⁵ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 1:348.

¹⁶ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 1:348.

¹⁷ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 73.

¹⁸ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 1:328.

Fatih'ten sonra gelen II. Bayezid'in (1481-1512) kanunnamesinde kazf suçu için aynı ceza takdir edilmiştir.¹⁹ Fatih'in kanunnamesine benzer şekilde orada da sövme ve hakaret suçlarına ilişkin cezalara rastlanmamıştır.

2.2. Yavuz Sultan Selim'in Kanunnamesinde Kazf ve Hakaret

Yavuz Sultan Selim Kanunnamesinde namusa iftira ile ilgili üç madde yer almaktadır:

- [1] Eğer avret veya kız "bana fûlan zinâ etdi" dese, er inkâr eylese, sözlerine i'tibâr etmeyüb şâhîtsüz ere yemin verüb avrete ve kıza ta'zîr edüb iki ağaca bir akçe cürm alına.²⁰
- [2] Eğer avrete ve kıza bir kişi "ben zinâ etdim" dese anlar inkâr eylese, yine anlara yemin verilüb ere ta'zîr edüb iki ağaç başına bir akçe cürm alına.²¹
- [3] Eğer bir kişi âhere "sen benüm avretime veya kızıma veya câriyeme zinâ etdin" dese, dahi isbât edemese, ta'zîr edüb cerîme alınmaya.²²

Yavuz Sultan Selim'in Kanunnamesinde yer alan ilk iki madde, lafızlar kısmî olarak değiştirilmiş olsa da Fatih Sultan Mehmed'in Umumî Kanunnamesi ile aynıdır. Yavuz'un Kanunnamesinde yer alan üçüncü madde ise Fatih'in Kanunnamesinde bulunmamaktadır. Üçüncü maddeye para cezasının verilmeyip sadece ta'zîr cezasının öngörülmesinin sebebi burada diğer ikisinden farklı olarak zinanın üçüncü bir kişiyle yapıldığının iddia edilmesidir. Anlaşılabacağı üzere Yavuz'un kanunnamelerindeki hükümler de suçun ispatlanamaması durumuyla ilgilidir.

Yavuz Sultan Selim'in Kanunnamesinde hakaret ile ilgili bir madde yer almaktadır:

"Eğer bir kimesne âhere ta'zîr lâzım olacak ya had lâzım olacak şetmeylese, eğer had ise üç ağaca bir akçe cürm alına; eğer ta'zîr ise iki ağaca bir akçe cürm alına."²³

Akgündüz neşrinde bu şekilde geçen madde Heyd'in neşrinde:

"Eğer bir kişi bir kimesneye had veya ta'zîr lazım olucak kazf etse had ise üç ağaca bir akçe cürm alına; eğer ta'zîr ise iki ağaca bir akçe cürm alına"²⁴

şeklinde geçmektedir. Bununla beraber Heyd'in dipnotta yer verdiği üzere bir nüshada şöyle geçmektedir:

"Bir kişiye şetmedüb had yahud ta'zîr lazım gelub; had olunursa had ise üç ağaca bir akçe cürm alına; eğer ta'zîr ise iki ağaca bir akçe cürm alına."²⁵

Maddenin bu üç farklı versiyonu okunduğunda aralarında fark varmış gibi anlaşılsa da esasında kanunnamelerin işlevleri dikkate alındığında üçünün aynı şeyi söylediği ortaya çıkmaktadır. Osmanlı hukukunda had ve ta'zîr cezalarında fıkhi hükümler esas alınmaktadır. Ancak bir suça had veya ta'zîr uygulandıktan sonra devlet başkanının yetkisi ile ayrıca cerîme olarak isimlendirilen para cezası da uygulanmaktadır. Dolayısıyla kanunnamelerin asıl yazılış amacı fıkıh kitaplarında olan hükümleri düzenlemek değil, bunlara ek olarak verilecek cezaları belirlemektir. Nitekim bu madde I. Ahmed Kanunnamesinde şöyle geçmektedir:

"Eğer had ve ta'zîr olan kazf etmişler olsalar, had ise üç ağaç başına bir akçe cürm alına. Eğer ta'zîr ise iki ağaca bir akçe cürm alına."²⁶

Görülebileceği üzere burada iftira sonucu had veya ta'zîr cezası almış olanlardan ayrıca cürm alınacağı açıkça yazılmıştır. Nitekim kanunnamelerde sıkça "ta'zîr edüb ... cürm alına" şeklinde ifadeler

¹⁹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 2:41.

²⁰ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 3:89.

²¹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 3:89.

²² Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 3:89.

²³ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 3:91.

²⁴ Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, 70.

²⁵ Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, 70.

²⁶ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 9:498.

geçmektedir. Buna göre kanunnamelerdeki para cezaları ta'zir cezalarının kendisi değil, ta'zir dışında alınan ek cezalardır. Para cezalarının ta'zir ve had cezalarına ek olarak alındığını gösteren bir delil de bazı suçlar için sadece ta'zir cezasının verileceği ve ek olarak cerime alınmayacağını açıkça ifade edilmiş olmasıdır. Nitekim yukarıda Yavuz Sultan Selim ve aşağıda III. Murat ile I. Ahmed Kanunnamelerinde namusa iftira iddiasında bulunup bunu ispatlayamayan bazı kişiler için "ta'zir edüb cerime alınmaya" denilmektedir.

2.3. Kanuni Sultan Süleyman'ın [1520-1566] Kanunnamesinde Kazf ve Hakaret

Kanuni Sultan Süleyman döneminde yayınlanan Kanunname-i Osmânî'nin *el-Faslu'l-Evvel Fi'z-Zina ve'l-Livâta* başlığı altında yer verilen kazf maddeleri şunlardır:

- [1] Ve avret veya kız bir kimesneye "sen bana zina etdin" dese, er inkâr eylese, söz söylemeyeler ve sözüne i'timad ve i'tibar etmeyeler, şahidler olmayıcak ere yemin vereler; avrete veya kıza ta'zir edüb iki ağaca bir akçe cürm alına.²⁷
- [2] Eğer bir avrete veya kıza bir kimesne zina etdim dese, anlar inkâr eyleseler, yemin verüb, zina etdüm diyene ta'zir edüb, iki ağaca bir akçe cürm alalar.²⁸
- [3] Ve dahi bir kimesne sen benim avretime veya cariyeme zina etdin deyü da'va eylese, isbat edemese, ta'zir edeler, cürm alınmaya.²⁹

Kanuni Sultan Süleyman'ın Kanunnamesinde ise Fatih ve II. Bayezid'in kanunnamelerine benzer şekilde sövme ve hakaret suçlarına dair cezalara rastlanmamıştır. Kanuni'den sonra gelen II. Selim'in (1566-1574) kanunnamesinde aynı suçlara aynı cezalar öngörülmüş olup konunun uzamaması adına burada yer verilmeyecektir.

2.4. III. Murad'ın [1574-1595] Kanunnamesinde Kazf ve Hakaret

Bu kanunname de namusa iftira suçunu benzer şekilde düzenlemiştir:

- [1] Ve eğer avret ve kız bana zina etdin dese, er inkar etse, sözlerine şahidsiz amel olunmaya. Ere yemin verüb avrete ve kıza ta'zir edüb iki ağaca bir akçe alına.³⁰
- [2] Ve eğer bir kimesne sen benim avretime zina etdin dese, isbat edemese, ta'zir edeler, cerime alınmaya. Ve eğer bâliğ değil ise babası hıfzetmedüğü için babasını ta'zir edeler, cerime alınmaya.³¹

Görüldüğü üzere III. Murad da kazf hakkında önceki padişahların yayınlamış olduğu kanunnamelerden farklı bir hususu ortaya koymamıştır. Farklı olarak sadece son maddenin ikinci kısmında zina isnadında bulunan kişinin reşit olmaması hâlinde onu gözetleme konusunda kusurlu davranan babasının ta'zir edileceği, ancak para cezası alınmayacağı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra III. Murad kanunnamesinde *Der Beyan-ı Tedârüb ve Teşâtüm* başlığı yer alsa da hakaret suçuna dair herhangi bir madde kaydedilmemiş, burada kavgâ, yaralama ve adam öldürme suçlarına verilecek cezalara değinilmiştir.

2.5. I. Ahmed'in [1603-1617] Kanunnamesinde Kazf ve Hakaret

I. Ahmed'in hazırlanmış olduğu *Kanun-i Osmânî* isimli kanunname, kazf ve hakaret suçları hakkında önceki kanunnamelerde rastlanmayan bazı maddeleri içermektedir. Kazf ile ilgili ilk üç madde önceki kanunnamelerle oldukça benzerdir. Dördüncü madde ise Yavuz Sultan Selim'in hakaret hakkındaki kanunname maddesinde yer verilen maddeyle neredeyse örtüşmektedir. Sonrasındaki madde ise daha önceki kanunnamelerde bulunmamakta olup zina, hırsızlık, gizlice gözetleme veya çocuğa taciz iftiralarına kâdının ta'zir cezasını öngörmesi gerektiğini bildirmektedir.

²⁷ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 4:298.

²⁸ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 4:298.

²⁹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 4:298.

³⁰ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 9:113.

³¹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 9:113.

Kazf hakkındaki maddeler:

- [1] Ve eğer avret veya kız bir kimesneye “sen bana zinâ etdin” dese, sözlerine şahidsiz i’tibar etmeyeler; illa yemin verüb ve avreti ve kızı ta’zîr edüb iki ağaca bir akçe cerîme alına.³²
- [2] Ve eğer avrete ve kıza bir kimesne “zinâ etdim” dese, anlar inkâr etseler, and verüb, zinâ etdüm deyu ikrar eyleyeni ta’zîr edüb, iki ağaç başına bir akçe cürm alına.³³
- [3] Ve dahi bir kişi âhar kimesneye “sen benim avretime ve câriyeme zinâ etdin” dese, isbât edemese, ta’zîr edeler, cerime alınmaya.³⁴
- [4] Eğer had ve ta’zîr olan kazf etmişler olsalar, had ise üç ağaç başına bir akçe cürm alına. Eğer ta’zîr ise iki ağaca bir akçe cürm alına.³⁵
- [5] Ve bir kimesne bir kimesneye zina töhmetin veya sirkat töhmetin veya delikden bakdı veyahud filânın evine vardı veya hayvanına vardı veya avretini ve kızını veya oğlanını öpdü veya yoluna vardı veyahud severin deyü söyledi deyü bunun emsâli töhmet isnâd eyleseler, teftîş oluna; eğer isbât edemezse yahud filan kimesnenün yüzüne isbât edemez ise, kâdî ta’zîr edüb ağaç başına bir akçe cürm alalar; o töhmet isnâd olunan kimesneye yemin etdüreler.³⁶

Bu kanunnameye hakarete dair tek bir madde yer almaktadır:

- [1] Bir kimse, âhare nâ-meşrû’ kelimât söylese, kâdî ta’zîr edüb iki ağaca bir akçe alına.³⁷

Burada dikkat çeken bir husus daha önceki kanunnamelerde fuhş ile sövme ve şetmetme şeklinde geçen hakaret suçlarının daha genel bir ifade olan “meşru olmayan her tür kelime” lafzıyla düzenlenmiş olmasıdır.

III. Mehmed (1595-1603), I. Mustafa (1617-1618, 1622-1623) ve II. Osman’dan (1618-1622) Tanzimat Dönemi’ne kadarki yayınlanan kanunnameler arasında dikkate değer farklılığın olmadığı görülmektedir.³⁸

3. Osmanlı Şeyhülislamı Fetvalarında Kazf ve Hakaret

Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan itibaren halkın dinî problemlerine cevaplar veren müftüler önceleri gayriresmi olarak bu faaliyeti sürdürürken şeyhülislâmlık makamının oluşmasıyla resmî ve daha sistematik bir müessese hâline dönüşmüştür.³⁹ Önde gelen müftülerin vermiş olduğu cevapların büyük çoğunluğu zamanla mecmualar hâline getirilmiştir. Oluşan bu mecmualar, özellikle hüküm verecek kâdî ve diğer müftüler için yardımcı bir kaynak mahiyetinde olmuştur.

Osmanlı Devleti’nin 16-18. yüzyıllarındaki şeyhülislam fetvalarının önemli bir kaynak olarak telakki edildiği, özellikle bazı fetvaların daha muteber ve güvenilir addedildiği anlaşılmaktadır. Çeşmîzâde Mehmet Hâlis, *Hulâsatü’l-ecvibe* adlı eserinin mukaddimesinde Çatalcalı Ali Efendi (ö. 1103/1692) Hoca Abdurrahim Efendi (ö. 1066/1656), Zeyn İbn Nüceym (ö. 970/1563), Seyyid Feyzullah Efendi’nin (ö. 1115/1703) *Fetvalar*’ı ile Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi’nin (1740-1800) *Ne’îcetü’l-Fetâvâ* ve Yenişehirli Abdullah Efendi’nin (ö. 1156/1743) *Behcetü’l-Fetâvâ* eserlerinin fetvahanelerce en güvenilir ve toplumda rağbet edilen fetvalar olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰

³² Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 9: 495.

³³ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 9:496.

³⁴ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 9:496.

³⁵ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 9:498.

³⁶ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 9:498.

³⁷ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 9:498.

³⁸ Bkz. İsmail Acar, “Osmanlı Kanunnameleri ve İslam Ceza Hukuku”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2001), 57.

³⁹ Fahrettin Atar, “Fetva”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/486-496; Mehmet İpşirli, “Şeyhülislâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/91-96.

⁴⁰ Çeşmîzâde Esad Efendîzâde Mehmed Hâlis, *Hulâsatü’l-Ecvibe* (İstanbul: Bosnevî Hacı Muharrem Efendi Matbaası, 1289), 2; Emine Arslan, “Osmanlı Dönemi Nukûllü Fetvâ Mecmuaları”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 5 (2008), 136.

Bu başlık altında, incelediğimiz yüzyıllar arasında yaşayan ve Osmanlı'da muteber kabul edilen müftî ve şeyhülislâmların fetvaları incelenecektir. Bu bağlamda Ebûssuûd Efendi, Çatalcalı Ali Efendi, Feyzullah Efendi, Yenişehirli Abdullah Efendi ve Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi'nin kazf ve hakaret (şetm) hakkındaki fetvaları incelenecektir. Fetva mecmualarında kazf ve şetm hakkındaki fetvalar farklı bölümlerde yer alabilmektedir. Kazf hakkındaki fetvaların bazıları *Kitâbu-l-liân*'da, bazıları *Kitabu'l-kazf*'ta geçerken, şetm hakkındaki fetvalar genellikle *Kitabu't-ta'zîr* başlığı altında ele alınmaktadır.

3.1. Ebûssuûd Efendi

Osmanlı Devleti'nin en etkili şeyhülislâmlarından biri olan Ebûssuud Efendinin (ö. 982/1574) fıkıhın her alanına ilişkin birçok fetvası bulunmaktadır. Kazf hakkındaki fetvaları şunlardır:

- [1] Hind'in kâinatası Zeyd, Hind'e "sen Amr ile -hâşâ- zinâ etin." dese, iftirâ eylese, şer'an ne lâzım olur? el-Cevâb: İftirâ etti ise Hind muhsane olacak hadd-i kazf lâzımdır.⁴¹
- [2] Zeyd-i ehl-i örf, Amr'ın zevcesi Hind'e "Sana kim fi'l-i şeni' etdi?" dedikde, Bekr, "Bişr etdi" dese Zeyd-i mezbûr Bişr'in bir mikdar akçesin cerîme alsa Bekr-i mezbûr sebep olmuş olur mu? el-Cevâb: Olur ve hem hadd-i kazf dahi lazımdur. Bişr'in etdüğün isbat edemez ise.⁴²

Ebûssuûd Efendi'nin sövme ve hakaret ile ilgili fetvaları ise şunlardır:

- [1] Zeyd-i câhil, ehl-i ilmden Amr'a "Behey mel'un, behey kezzâb!" dese şer'an ne lâzım olur? el-Cevâb: Re'y-i hâkim ile ta'zîr olunur.⁴³
- [2] Padişah kuluna "Orusbunun kafiri!" diyen Amr'a ne lazım olur? el-Cevâb: Muhkem ta'zîr lazımdur, Müslim'e kafir dediği için izafet mu'teber değildir.⁴⁴
- [3] Zeyd, "Bre ağzını ve avretini kullandığının babası!" diyen Amr'a ne lazım olur? el-Cevâb: Ta'zîr lazım gelir, izafet mu'teber değildir, kendüye söğmek muraddır; bu kelime-i habîseye mu'tad olan bedbahtlar kendi davalarına böyle söğerler.⁴⁵
- [4] Zeyd, zevci Hind'in cima' lafzı ile ağzına söğse kafir olub avreti boş olur mu? el-Cevâb: Olmaz, ta'zîr lazımdur.⁴⁶

3.2. Çatalcalı Ali Efendi'nin Fetvaları

Fetvaları, sonraki dönemlerde muteber bir kaynak olarak kabul edilen⁴⁷ Osmanlı şeyhülislâmlarından Çatalcalı Ali Efendi'nin kazf ile ilgili şu fetvaları bulunmaktadır:

- [1] Zeyd muhsan olan kız karındaşı Hind'e "Bre kahbe, bre rusbî, zekerim fercine değse!" dese Zeyd'e ne lazım olur? el-Cevâb: Ta'zîr ve hadd-i kazf.⁴⁸

Çatalcalı Ali Efendi burada hem kazf hem de hakaret suçunun beraber işlenmesinden dolayı kazf ve ta'zîr cezası gerekeceğine dair fetva vermiştir.

- [1] Zeyd, Amr'ın zevcesi Hind-i muhsanaya "Bre zâniye!" dese Zeyd'e ne lazım olur? el-Cevâb: Haddi kazf.⁴⁹
- [2] Zeyd zevcesi Hind-i afifeye "Bre zâniye!" diye kazf etmekle Hind, Zeyd'i mûcebiyle mutâlebe olup şerâiti liân mevcûde olmalı diyerek liân teklif olundukda Zeyd liândan ibâ edip nefsinin tekzip eylese, Zeyd'e ne lazım olur? el-Cevâb: Hadd-i kazf.⁵⁰
- [3] Hind, Zeyneb-i mütevaffânın oğlu Amr'a "Bre veled-i zina!" diye şetmeylese Zeyneb-i muhsananın oğlu Amr'ın talebiyle Hind'e hadd-i kazf lazım olur mu? el-Cevâb: Olur.⁵¹

⁴¹ M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1972), 157.

⁴² Ahmed Akgündüz, *Şeyhülislâm Ebussu'ûd Efendi Fetvaları* (İstanbul: Osav, 2018), 261.

⁴³ Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 181.

⁴⁴ Akgündüz, *Şeyhülislâm Ebussu'ûd Efendi Fetvaları*, 262.

⁴⁵ Akgündüz, *Şeyhülislâm Ebussu'ûd Efendi Fetvaları*, 263.

⁴⁶ Akgündüz, *Şeyhülislâm Ebussu'ûd Efendi Fetvaları*, 263.

⁴⁷ Arslan, "Osmanlı Dönemi Nukûllü Fetvâ Mecmuaları", 7.

⁴⁸ Esra Kılavuz Eser, *Fetâvâ-yı Ali Efendi* (İstanbul: İsar Yayınları, 2021), 194.

⁴⁹ Kılavuz Eser, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 195.

⁵⁰ Kılavuz Eser, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 195.

[4] Zeyd, Amr-ı muhsana “Bre zânî!” diye şetmeylese Zeyd’e ne lazım olur? el-Cevâb: Hadd-i kazf.⁵² Çatalcalı Ali Efendi’nin sövme ile ilgili fetvaları ise şöyledir:

- [1] Zeyd imam olan Amr’a “Bre kefen soyucu!” deyu şetmeylese Zeyd’e ne lâzım olur? el-Cevâb: Ta’zîr.⁵³
- [2] Zeyd imam olan Amr’a “Bre deyyus!” deyu şetmeylese Zeyd’e ne lâzım olur? el-Cevâb: Ta’zîr.⁵⁴
- [3] Zeyd sulehâdan Amr’a “Bre pezevenk!” deyu şetmeylese Zeyd’e ne lâzım olur? el-Cevâb: Ta’zîr.⁵⁵
- [4] Hind sâlihâtan Zeyneb’e “Bre pezevenk!” deyu şetmeylese Hind’e ne lâzım olur? el-Cevâb: Ta’zîr.⁵⁶
- [5] Zeyd sulehâdan Amr’a “Bre yalan şahidi!” deyu şetmeylese Zeyd’e ne lâzım olur? el-Cevâb: Ta’zîr.⁵⁷
- [6] Birkaç kimesneler sulehâdan Zeyd ile çekişip Zeyd’e “Bre şerîr! Bre telbîs!” deyu şetmeylese mezbûralara ne lâzım olur? el-Cevâb: Ta’zîr.⁵⁸
- [7] Zeyd sulehâdan Amr’a “Bre zalim!” deyu şetmeylese Zeyd’e ne lâzım olur? el-Cevâb: Ta’zîr.⁵⁹
- [8] Zeyd sulehâdan Amr’a “Bre şeytan!” deyu şetmeylese Zeyd’e ne lâzım olur? el-Cevâb: Ta’zîr.⁶⁰
- [9] Zeyd Amr-ı müslime “Bre hunzır!” Bre mel’ûn!” deyu şetmeylese Zeyd’e ne lâzım olur? el-Cevâb: Ta’zîr.⁶¹
- [10] Zeyd eşrâfdan Amr’a “Bre köpek!” deyu şetmeylese Zeyd’e ne lâzım olur? el-Cevâb: Ta’zîr.⁶²
- [11] Zeyd eşrâfdan Amr’a “Bre necaset!” deyu şetmeylese Zeyd’e ne lâzım olur? el-Cevâb: Ta’zîr.⁶³

3.3. Şeyhülislâm Feyzullah Efendi’nin Fetvaları

Osmanlı Devleti şeyhülislamlarından Seyyid Feyzullah Efendi’nin de fetvaları sonraki dönemlerde muteber kabul edilmiştir. *Netîcetu’l-fetâvâ* ismiyle derlenen fetvaları fetvahane tarafından kabul edilen mecmualar arasında yer almaktadır. Fetvalarında kazf ile ilgili iki fetva mevcut olup şöyledir:

- [1] Hind anası Zeyneb-i muhsaneye “Bre zâniye!” deyu şetmeylese Hind’e hadd-i kazf lazım olur mu? el-Cevâb: Olur.⁶⁴
- [2] Zeyd, Amr’dan “Sen benim kızım Hind’e cebren zina eyledin.” deyu dava ve Amr inkâr edip Zeyd’in müddeası sabit olmasa Amr muhsan olunca Amr’ın talebiyle Zeyd’e hadd-i kazf lazım olur mu? el-Cevâb: Olur.⁶⁵

Feyzullah Efendi’nin fetvalarındaki hakaret ile ilgili fetvalar ise şöyledir:

- [1] Zeyd sulehâdan Amr ile çekişdikde tehevür edip Amr’ın sakalını çekip “Bre ırgad!” deyu şetmeylese Zeyd’e ne lazım olur? el-Cevab: Ta’zîr.⁶⁶
- [2] Zeyd ulemadan Amr’a “Haramzade!” deyu şetmeylese Zeyd’e ne lazım olur? el-Cevab: Ta’zîr.⁶⁷
- [3] Zeyd sâdât-ı kirâmdan Amr’a “Bre it oğlu it!” deyu şetmeylese Zeyd’e ne lazım olur? el-Cevab: Ta’zîr.⁶⁸

⁵¹ Kılavuz Eser, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 195.

⁵² Kılavuz Eser, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 195.

⁵³ Kılavuz Eser, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 195.

⁵⁴ Kılavuz Eser, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 195.

⁵⁵ Kılavuz Eser, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 195.

⁵⁶ Kılavuz Eser, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 195.

⁵⁷ Kılavuz Eser, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 195.

⁵⁸ Kılavuz Eser, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 195.

⁵⁹ Kılavuz Eser, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 106.

⁶⁰ Kılavuz Eser, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 106.

⁶¹ Kılavuz Eser, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 106.

⁶² Kılavuz Eser, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 197.

⁶³ Kılavuz Eser, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 197.

⁶⁴ Süleyman Kaya vd., *Netîcetu’l-fetâvâ*, ed. es-Seyyid Hafız Mehmed b. Ahmed el-Gedûsî - es-Seyyid Ahmed Efendi (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), 103.

⁶⁵ Kaya vd., *Netîcetu’l-fetâvâ*, 103.

⁶⁶ Süleyman Kaya, *Fetâvâ-yı Feyziye* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2010), 115.

⁶⁷ Kaya, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 115.

- [4] Zeyd sulehâdan Amr'a "Bre muhannes!" deyu şetmeylese Zeyd'e ne lazım olur? el-Cevab: Ta'zîr.⁶⁹
- [5] Zeyd sulehâdan Amr'a "Bre hırsız yatağı!" deyu şetmeylese Zeyd'e ne lazım olur? el-Cevab: Ta'zîr.⁷⁰
- [6] Zeyd sulehâdan Amr'a "Bre lutî!" deyu şetmeylese Zeyd'e ne lazım olur? el-Cevab: Ta'zîr.⁷¹
- [7] Zeyd-i zimmî Amr-i müslime "Bre pirsiz, bre erkansız!" deyu şetmeylese Zeyd'e ne lazım olur? el-Cevab: Te'dib.⁷²
- [8] Zeyd gamz ve telhis ile mevsuf olan Amr'a "Bre gammaz, bre telhis!" dese Zeyd'e ta'zîr lazım olur mu? el-Cevab: Olmaz.⁷³

3.4. Yenişehirli Abdullah Efendi'nin Fetvaları

Osmanlının muteber fetva metinlerinden bir diğeri Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'ye ait *Behcetü'l-fetâvâ*'dır. Bu fetva kitabı toplamda 3474 fetva içermekte olup doğrudan kazf ile ilgili üç fetva yer almaktadır:

- [1] Zeyd *tâian* şürb-i hamr edip hamrdan sekrân olunca Hind-i muhsaneye "Rosbi!" deyu kazfeylese Zeyd'e ne lazım olur? el-Cevâb: Hadd-i şürb ve hadd-i kazf.⁷⁴
- [2] Zeyd Hind-i muhsanenin gıyabında "Rosbidir." dese Zeyd'e ne lazım olur? el-Cevâb: Hadd-i kazf.⁷⁵
- [3] Zeyd muhsane olan kızı Hind'e "Bre rosbi!" dese Zeyd'e had lazım olur mu? el-Cevab: Olmaz.⁷⁶

Yenişehirli Abdullah Efendi'nin hakaret ile ilgili fetvaları ise şöyledir:

- [1] Zeyd ulemadan Amr'a "Bre meyancı!" deyip Amr mütezzî olsa Zeyd'e ne lazım olur? el-Cevâb: Ta'zîr.⁷⁷
- [2] Hind-i nasraniye, Zeyneb-i nasraniyeye "Bre zaniye!" deyu şetmeylese Hind'e ne lazım olur? el-Cevâb: Ta'zîr-i şedid.⁷⁸
- [3] Zeyd, Amr-i zimmiye "Bre zani!" deyu şetmeylese Zeyd'e ne lazım olur? el-Cevâb: Ta'zîr.⁷⁹
- [4] Zeyd sâdât-ı kiramdan Amr'a "Bre anasını falan ettiğim!" deyu cima' lafzıyla şetmettikden sonra Amr ben "Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyin radyallahu teala anhum a evladındanım." dedikde Zeyd "Hasan ve Hüseyin analarını dahi falan edeyim." deyu cima' lafzıyla şetmeylese Zeyd'e ne lazım olur? el-Cevâb: Mel'ûn eşedd-i ukubet ile ukubet olunup müddet-i medîde zindanda habs ve tevbe ve salahı zahir olmadıkça habsden ıtlak olunmaz.⁸⁰
- [5] Zeyd sâdât-ı kirâmdan olan Amr ile çekişdikde Amr'a "Bre müteseyyid!" deyip Amr dahi "Ben sâdât-ı kirâmdanım." dedikde "Ceddine lanet bre kafir!" deyu şetmeylese Zeyd'e ne lazım olur? el-Cevâb: Ta'zîr ve ecdâd-ı karibini murad edince istiğfar lazım olur.⁸¹
- [6] Zeyd ulemadan Amr'a "Bre ilmini falan ettiğim!" deyu cima' lafzıyla şetmeylese Zeyd'in muradı ilm-i din olunca Zeyd'e ne lazım olur? el-Cevâb: Tecdîd-i imân ve nikâh.⁸²

⁶⁸ Kaya, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 115.

⁶⁹ Kaya, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 115.

⁷⁰ Kaya, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 115.

⁷¹ Kaya, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 115.

⁷² Kaya, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 116.

⁷³ Kaya, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 116; Gamz göz ile yâhûd göz kapağını kapamak ile ya da kaş ile işâret eylemek manâsınadır. Telhis ise bir adamı bir husûsa teşdîd ve tazyîk eylemek manâsınadır. Bkz. Mütercim Asım Efendi, *el-Okânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsu'l-Muhît* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013); Mehmed Efendi Vankulu, *Vankulu Lügati* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014), <https://kamus.yek.gov.tr/>

⁷⁴ Süleyman Kaya vd., *Behcetü'l Fetâvâ* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2012), 160.

⁷⁵ Kaya vd., *Behcetü'l Fetâvâ*, 160.

⁷⁶ Kaya vd., *Behcetü'l Fetâvâ*, 160. Baskıda "had" yerine sehven "hadd-i zina" yazılmıştır. Düzenleme şu nüshadan yapılmıştır: Nuruosmaniye, no: 1925, 52b.

⁷⁷ Kaya vd., *Netîcetü'l Fetâvâ*, 161; Meyancı bir işte araya giren ve arayı bulan kimse olarak ifade edilmiştir. Rüşvet alan ve veren arasındaki kimseye ki bu ikisinin arasını bulur. "Kubbealti Lügati", <http://www.lugatim.com/s/meyanc%C4%B1>

⁷⁸ Kaya vd., *Behcetü'l Fetâvâ*, 161.

⁷⁹ Kaya vd., *Behcetü'l Fetâvâ*, 163.

⁸⁰ Kaya vd., *Behcetü'l Fetâvâ*, 164.

⁸¹ Kaya vd., *Behcetü'l Fetâvâ*, 164.

- [7] Zeyd-i müslim Amr-ı imama “Okuduğun Kur’ân’ı falan edeyim.” deyu cima’ lafzıyla şetmeylese Zeyd’e ne lazım olur? el-Cevâb: Ta’zîr ve tecdîd-i imân ve nikâh.⁸³

3.5. Şeyhülislâm Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi’nin Fetvaları

Şeyhülislâm Dürrîzâde Mehmet Ârif Efendi’nin birçok fetvası olup bu fetvalar, daha sonraları fetva emini Ahmed Efendi tarafından *Netîcetü’l-fetâvâ* ismiyle bir araya getirilmiştir. Hanefî mezhebinin muteber kaynaklarından ve çeşitli fetva mecmualarından yararlanılarak yazılan bu eser, sonraki dönem Osmanlı ulemasının sıkça başvurduğu kitaplardan biri olmuştur.⁸⁴

Dürrîzâde Mehmet Ârif Efendi’nin kazf hakkında sadece bir fetvası olup şöyledir:

- [1] Zeyd’in zevcesi Hind-i afife bir veled doğurdukda Zeyd “Veled benden değildir.” deyu nefy-i neseb etmekle Hind, Zeyd’i mücebi ile mutâlebe edip şerâit-i liân mevcûde olmakla liân teklif olunduk da Zeyd liândan ibâ edip nefsinin tezkîb eylese Zeyd’e hadd-i kazf lazım olur mu? el-Cevâb: Olur.⁸⁵

Dürrîzâde Mehmet Ârif Efendi’nin hakaret hakkındaki fetvaları ise şöyledir:

- [1] Zeyd Amr’a “Sen bana, bre deyyûs deyu bi’l-müvacehe şetmeyledin.” deyu dava ve Amr inkâr ettikde Zeyd’in müddeasına bir racül, iki avrat şahadet eyleseler makbule olup Zeyd Amr’ı hâkime ta’zîr ettirmeğe kadir olur mu? el-Cevâb: Olur.⁸⁶
- [2] Zeyd Hind’e “Bre fâcîre!” deyu şetmeylese Zeyd’e ta’zîr lazım olur mu? el-Cevab: Olur.⁸⁷
- [3] Sulehadan Zeyd, Amr’a “Bre eşek!” dedikde Amr Zeyd’e “Eşek sensin.” dese Zeyd “Şetmeyledin.” deyu Amr’ı ta’zîr ettirmeğe kadir olur mu? el-Cevâb: Olmaz.⁸⁸

Şeyhülislamın vermiş olduğu fetvalar incelendiğinde bunların klasik Hanefi fıkıh kitaplarıyla paralellik arz ettikleri görülmektedir. Nitekim Osmanlı’da uzun dönem mahkemelerde esas alınan fıkıh metni *Multeka’l-ebhur’a* bakıldığında bu husus açık bir şekilde görülmektedir. Burada geçtiğine göre bir kadına “fahişe” demek veya bir kimsenin nesebini nefyetmek üzere “sen babanın çocuğu değilsin!” gibi zina içerikli ifadelerle kazf cezası öngörülürken, rencide edici ve onur kırıcı “Ey köpek”, “ey pis adam” “ey kâfir!” gibi ifadelerle ta’zîr cezası öngörülmüştür.⁸⁹ Bu açıdan klasik Hanefi metinleri ile Osmanlı şeyhülislamının fetvaları arasında bir zıtlık söz konusu değildir.

Fetvalarda dikkat çeken bir diğer nokta özellikle hakaret davalarında, hakaret edilen kişilerin genellikle sâdât-ı kirâm, sulehâ, ulemâ, imâm gibi önde gelen saygın kişiler olduğunun belirtilmesidir. Bunlara yönelik kullanılan haramzade, köpek, it, domuz ve necaset gibi isnatlara ta’zîr gerekeceğinin söylenmesi söz konusu ifadelerin toplumda düşük addedilen sıradan kişilere söylenmesi hâlinde, ta’zîr ile cezalandırılmayacağını ima etmektedir.

4. Şer’iyye Sicillerinde Kazf ve Hakaret

Bu başlık altında Osmanlı Devleti’ndeki hukuk uygulamasını görmek üzere şer’iyye sicillerinde kazf ve hakaret suçlarına hangi tür cezaların yer verildiği incelenecektir. Örneklem olarak 16-18. yüzyıllar arası ve Üsküdar ile İstanbul mahkemeleri seçilmiştir. Çalışmada İstanbul ve Üsküdar Mahkemelerini seçmemizin bir nedeni, bu iki mahkeme kayıtlarının İstanbul’daki mahkemelerin büyük çoğunluğunu oluşturmasıdır. Zira o dönemlerde Üsküdar Mahkemesinin, Kartal ve Pendik’i de kapsayacak şekilde

⁸² Kaya vd., *Behcetü’l Fetâvâ*, 166.

⁸³ Kaya vd., *Behcetü’l Fetâvâ*, 199.

⁸⁴ Saffet Köse, “Netîcetü’l-Fetâvâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33:26-27.

⁸⁵ Kaya vd., *Netîcetü’l Fetâvâ*, 79.

⁸⁶ Kaya vd., *Netîcetü’l Fetâvâ*, 102.

⁸⁷ Kaya vd., *Netîcetü’l Fetâvâ*, 102.

⁸⁸ Kaya vd., *Netîcetü’l Fetâvâ*, 102.

⁸⁹ İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hanefî İbrâhîm el-Halebî, *Multeka’l-ebhur*, thk. Halîl İmrân el-Mansûr (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1419/1998), 371-375.

olduğu ifade edilmektedir.⁹⁰ İstanbul'un ise o dönemde Avrupa yakasındaki yerleşim yerlerini ifade ettiği bilinmektedir. Bu anlamda İstanbul ve Üsküdar Mahkemelerinin seçilmesi oldukça geniş bir alanın ve Osmanlı Devleti'nin başkentinin önemli bir kısmının incelenmesi anlamına gelmektedir. Diğer bir sebep ise İstanbul ve Üsküdar'ın kozmopolit yerler olması sebebiyle diğer mahkemelere nazaran daha fazla yargı faaliyetinin gerçekleşmiş olmasıdır. Söz konusu yüzyılların seçilmiş olması ise bu dönemden itibaren hukuk faaliyetinin daha düzenli ve istikrarlı hâle gelmiş olmasıdır. Öyle ki 1520-1566 yılları arasında idareyi yöneten Kanûnî Sultan Süleyman döneminde Hanefî mezhebi resmî bir mezhep hüviyeti kazanmış ve kâdılar mezhebin sahil görüşleriyle hüküm vermeye başlamışlardır.

Şer'iyye sicillerinde yer alan kazf davaları incelendiğinde bunların bir kısmına had uygulandığı, bir kısmına ta'zîr cezası verildiği, önemli bir kısmına ise herhangi bir ceza verilmediği görülmektedir. Hakaret davalarının ise bir kısmına ta'zîr uygulanırken bir kısmına ise çeşitli sebeplerle herhangi bir ceza öngörülmemiştir. Konuya ilişkin aşağıda belirlenen tarih ve mahkemelerdeki kazf ve hakaret davalarından birkaç örneğe yer verilecektir.

4.1. Kazf Suçları

İncelenen mahkeme kayıtlarında kazf haddi uygulanan yalnızca bir davaya rastlanmaktadır. Kazf ile ilgili iki davaya ise had değil ta'zîr uygulanmıştır. Bunun dışında zina isnadı içermesine rağmen ispatlanamadığı için herhangi bir ceza öngörülmeven beş dava yer almaktadır.

4.1.1. Had Uygulanan Örnek Dava

1180/1766 yılının Rebiulevvel ayında İstanbul Mahkemesinde Sipâhî Mustafa'nın Ahmed Ağa'ya iftira ve hakaret suçundan dolayı kazf cezasına çarptırıldığı olayın detayları mahkeme kayıtlarında şöyle geçmektedir:

"Davudpaşa kurbünde Bayezid-i cedîd mahâllesinde sâkin zü'amâdan mültezim Ahmed Ağa b. Abdullah meclis-i şer'-i şerîfe ihzâr etdirdiği komşusu Sipâhî el-Hâc Mustafa b. Ahmed mahzarında mezbûr Mustafa, bir gece mukaddem kubeyl-i işâda menzili kapısı önünde bana bi'l-muvâcehe kâfir ve kızılbaş ve zânî ve avrad kapadırsın deyü şetm ve kazf edip ve bana âr lâhık olmağla müceb-i şer'isini taleb ederim deyü ba'de'd-da'vâ ve'l-inkâr müdde'î-i mezbûr müdde'âsına mahâlle-i mezbûrede sâkin el-Hâc Bekir b. Ahmed ve Ahmed b. Mehmed nâm kimesneleri ikâme, onlar dahi edâ-yı şehâdet etmeleriyle mahâllelerinden tezkiye için kibel-i şer'-i şerîfden Mehmed Emin Efendi irsâl, ol dahi mahâlle-i mezbûreye varıp tezkiye etdikde yirmi dokuz nefer mazbûtü'l-esâmî Müslimîn şâhidân-ı mezbûrânın kizb ile ma'rûf olmayıp udûlden olduklarını ihbâr etmeleriyle şehâdetleri şer'an makbûle oldukdan sonra mahâlle-i mezbûre ahâlîsinden İmam Süleyman Efendi ve Kasab İlyas vâ'izi eş-Şeyh Hasan Efendi ve Nâilî Paşa Câmi' vâ'izi diğer eş-Şeyh Hasan ve Bayezid-i cedîd Câmi'i hatîbi es-Seyyid Abdurrahman Efendi ve el-Hâc Ahmed ve el-Hâc Süleyman ve el-Hâc İbrahim ve Yemişçi es-Seyyid Musa ve Sipâhî el-Hâc Ömer ve Kayyûm el-Hâc Mehmed ve Ömer Ağa nâm on bir nefer sikâtdan Müslimîn meclis-i şer'-i şerîfe hâzirün olup mezbûr Ahmed Ağa için muhsan ve zinâdan affif olduğunu alâ-tarîkî'ş-şehâdet haber vermeleriyle mücebiyle mezbûr Sipâhî el-Hâc Mustafa'ya mezbûr Ahmed Ağa'nın talebiyle şer'an hadd-i kazf olan seksen değnek darbı lâzım geldiği huzûr-ı âlilerine ilâm olundu."⁹¹

Detaylı bir şekilde açıklanan davanın, Hanefi mezhebinde kazf suçunun ispatı için aranan tüm şartları taşıdığı görülmektedir. Hanefi mezhebine göre kazf haddinin ispatı için suçun, muhsan ve iffetli Müslümana yönelik zina veya nesep nefyi isnadı içermesi gereklidir.⁹² Davadaki Sipâhî Mustafa (kâzif), Ahmed Ağa'ya (makzûf) "Kâfir kızılbaş ve zânî ve avrad kapatırsın." şeklinde hem kazfte bulunmuş hem de hakaret etmiştir. Sipâhî Mustafa'nın "zânî" ve "avrad kapatırsın" ifadeleri açık zina isnadı içeren ve kazf cezasını gerektiren lafızlardır.

Hanefi mezhebine göre kazf haddinin tatbik edilebilmesi için gerekli olan diğer şart ise makzûfun muhsan olmasıdır. Örnek davada yer aldığı üzere Ahmed Ağa'nın bu sıfatı taşıyıp taşımadığı detaylı bir

⁹⁰ Bilgin Aydın - Ekrem Tak, *İstanbul kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 919 - 927/1513 - 1521)*, ed. Coşkun Yılmaz (Üsküdar, İstanbul: İSAM Yayınları, 2008), 18-19.

⁹¹ İstanbul Mahkemesi, 25 Numaralı Sicil, 142-1.

⁹² Yaşar Yiğit, *İslam Ceza Hukuku* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2022), 56-62.

şekilde araştırılmış, bizzat mahalleye giden görevliler, 11 güvenilir kişinin Ahmed Ağa'nın muhsan olduğuna dair şahitliğini kaydetmiştir. Hanefi mezhebine göre kazf suçunun gerçekleşmesi için gerekli olan bir diğer şart ise bu olayın görgü tanıklarının olmasıdır. Örnek davanın mahkeme kaydına göre bu olayın şahitleri el-Hâc Bekir b. Ahmed ve Ahmed b. Mehmed'dir. Ayrıca mahkeme bunların, şer-i şerife göre uygun şahitler olup olmadığını araştırmak için Mehmed Emin Efendi'yi tezkiye için görevlendirmiş ve bu zat toplam 29 kişiye sorarak bu şahitlerin şahitlik şartlarını taşıyıp taşımadığını detaylı bir şekilde araştırmıştır. Şahitlik vasıflarını taşıdıklarının anlaşılması üzerine mahkeme Sipâhî Mustafa'ya hadd-i kazf olan seksen celdeye hükmetmiştir.⁹³

4.1.2. Ta'zîr Uygulanan Örnek Davalar

921/1515 yılının Rebiulahir ayında Üsküdar Mahkemesinde görülen bir davada Kuzu Şeyh b. Abdullah isimli bir şahsın Server binti Abdullah'a küfrettiği için ta'zîr edildiğine dair bir dava yer almakta olup davanın detayları kayıta şu şekilde yer almaktadır:

"Sebeb-i tahrîr-i kitâb budur ki Kuzu Şeyh b. Abdullah'ın Server binti Abdullah'[a] rusbu ve kahbe ve oğlun haramzadedir deyu şetmettiği, yeminden nükûl ile sâbit oldukda ta'zîr olunup deftere sebt olundu. Tahrîren fî evâsıtı Rebi'ulâhir sene ihdâ işrîn ve tis'a mi'e. Şuhûdü'l-mazmûn Şükrullâh b. Şeyh Sevindik ve Şeyh İsa b. Yahşi ve Davud Reis b. Bıçakçı ve Hamza b. Hüseyin."⁹⁴

Bu olayda açık bir zina isnadı bulunmaktadır. Kuzu Şeyh isimli şahsın, Server isimli kadına zina ifadesini içeren üç farklı sözcüğü kullandığı iddia edilmiştir. Bu açıdan zina isnadının yer almasından hareketle kazf cezası verilmesi gerektiği ileri sürülebilir. Ancak Hanefîlere göre kazf dâhil had suçlarının ispat edilebilmesi için ya olayın şahitlerle ispatlanması ya da suçlunun ikrar etmesi gereklidir. Bu dava ise *nükûl* [yeminden kaçınma] ile sabit olmuştur. Hanefîlere göre nükûl ile sabit olan davaya bir nevi şüphe dahil olmakta, şüphe ise had cezasını düşürmektedir. Zina isnadında bulunduğu iddia edilen şahsın, zina iftirasında bulunmadığına yemin etmemesi bir açıdan onu suçlu kılsa da buna had cezası verilmeyeceği için ta'zîr ile cezalandırılmıştır.

Ta'zîr uygulanan bir diğer dava ise 1180/ 1766-1767 yılında İstanbul Mahkemesinde görülen Ayşe Hatun'a yönelik bir iftira suçudur. Bu davanın detayları mahkeme kayıtlarında şöyle geçmektedir:

"Zâtı ta'rîf-i şer'î ile mu'arrefe olan sâhibe-i arzuhâl Âişe bt. el-Hâc İsmail nâm hatun meclis-i şer'-i hatîrde derûn-ı arzuhâlde mezkûrû'l-ism el-Hâc Salih b. el-Hâc Ali mahzarında mezbûr el-Hâc Salih târîh-i i'lâmdan bir gün mukaddem kendi menzîlimde bi-gayrı hakkın bana kârhaneci ve orusbu ve vilâyetinden fiil-i şen' ederek geldin deyu bi'l-muvâcehe şetmetmekle müceb-i şer'isin taleb ederim deyu ba'de'd-da'vâ ve'l-inkâr müdde'ye-i mezbûre Âişe Hatun ber-vech-i muharrer müdde'âsını lede't-tezkiye udûlden idükleri ihbâr olunan Mehmed Efendi b. Ebûbekir ve Kömürcü Mehmed Efendi b. Mustafa nâm kimesneler şehâdetleriyle isbât, lâkin mezbûre Âişe afife olduğu müteyakkın olmayıp hadd-i kazf münderî olmağla mücebince merkûm el-Hâc Salih'e ta'zîr lâzım geldiği tescîl ve huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu."

Bu davada Salih b. Ali'nin, Âişe bt. İsmail'e kazf suçunu gerektiren ifadeler isnat etmesine ve suç şer'î ispat vasıtası olan adil şahitler ile ispatlanmasına rağmen bu isnada maruz kalan Âişe isimli kadının muhsan olmaması sebebiyle kazf haddi uygulanmamıştır. Bununla beraber hakaret cezası için hakarete uğrayanın muhsan olması şartı aranmadığı için Salih'e hakaret suçundan ta'zîr cezası verilmiştir.

⁹³ Başka mahkemelerde de had cezası örneklerine rastlanmaktadır. Mesela İstanbul Bab mahkemesindeki bir dava metni şöyledir: "(...) mahallesinde sâkin Mehmed b. Mustafa Zernişancı demekle ma'rûf (...), babası merkum Mustafa[ya] zinâ iftirâ edip beyâna kâdir olmamağla, mezbûr Mehmed'e hadd-i kazf urulmuştur."

Bkz. Hüseyin Kılıç, İstanbul kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 54 Numaralı Sicil (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 440.

Burada şahitlere ve tezkiyeye dair bir ifade yer almamaktadır. Sadece Mehmed'in, babası Mustafa'ya zina isnadında bulunduğu ve kendisine kazf haddi uygulandığı yer almaktadır. Kayıta yer aldığına göre mahkeme Mustafa'nın zina suçunu işlediğini ispat edebilmesi için Mehmed'den dört şahit istemiştir. Ancak Mehmed bunu ispatlayacak şahit getirememiş ve zina isnadının doğruluğunu ispat edememiştir. Böylece kendisine kazf haddi uygulanmıştır.

⁹⁴ Üsküdar Mahkemesi, 1 Numaralı Defter, 43b-3.

4.1.3. Zina İsnadı İçermesine Rağmen Ceza Kaydı Yer Almayan Davalar

Belirlenen tarihlerdeki İstanbul ve Üsküdar mahkemeleri kayıtları incelendiğinde zina iftirası içeren ancak had veya ta'zîr uygulandığına dair kayıt bulunmayan beş dava bulunmaktadır.⁹⁵ Bu davalara ceza verilmemesinin sebebi ispat yetersizliği olup burada bir davanın detayına yer vermek yeterli olacaktır. 957 yılının Zilkade ayında [Kasım 1550] Üsküdar Mahkemesinde görülen ve Yûsuf b. Ramazan'ın Memaç b. Budak'a iftira ettiği davanın kaydı şöyledir:

"Vech-i tahrîr-i hurûf oldur ki Memaç b. Budak ve Yûsuf b. Ramazan meclis-i şer'a hâzırân olduklarında mezbûr Memaç takrîr-i da'vâ kılıp eyitti ki işbu Yusuf bana "bre avretin filan ettiğim kelb" deyû şetmetti, dedikde mezbûr Yûsuf'tan su'âl olundukda inkâr ile cevâb vericek mezbûr Memaç'dan alâ-sıdk-ı da'vâhü beyyine taleb olunup âciz olundukda, mezbûr Yûsuf'a yemîn billâh teklîf olunup üç def'a nûkûl edip bi't-taleb kayd-ı sicil olundu. Vaka'a't-tahrîr fi evâilî Zilka'de sene 957. Şuhûdü'l-hâl: Kara Yûsuf b. Abdullah, Ali b. Hacı, Mustafa b. Mehmed, Durmuş b. Dündar, Ramazan b. Hüseyin ve gayruhüm."⁹⁶

Memaç b. Budak, Yûsuf b. Ramazan'ın kendisine "*Bre avretin filan ettiğim kelb!*" dediğini iddia etmekte her ne kadar açıkça karısına zâni dememiş olsa da kinayeli olarak bu ifadeler böyle bir itham içermektedir. Hanefilere göre kinayeli gerçekleşen zina isnatlarına ta'zîr cezası öngörülmektedir. Davada geçtiği üzere Yûsuf'a bu lafızları isnat edip etmediği sorulduğunda o bunu inkâr etmiş, bunun üzerine Memaç'tan delil getirmesi istenmiştir. Memaç delil getirmekten aciz kalınca Yûsuf'un yeminine başvurulmuştur. Yusuf ise üç defa *nûkûl* etmiştir. Buna rağmen herhangi bir cezanın verildiğine dair kayıt bulunmamaktadır. Burada bir cezanın öngörülmemesinin sebebi muhtemelen hem kinayeli lafız ile isnadın yapılması hem de şahit veya ikrar gibi bir yolla suçun ispat edilememesidir. Anlaşıldığı kadarıyla nûkûl, ceza verilmesi için yeterli görülmemiştir.

4.2. Hakaret Suçları

Şer'iyye sicillerinde pek çok hakaret davasına rastlanmaktadır. Bunların büyük bir kısmına ta'zîr cezası verildiği⁹⁷, bazılarının da affedildiği görülürken, önemli bir kısmına ise verilen herhangi bir ceza kaydı bulunmamaktadır.

4.2.1. Ta'zîr Cezası Uygulanan Hakaret Suçları

920/1514 yılının rebiulevvel ayında Üsküdar Mahkemesi'nde görülen bir davada Hayyat Ali isimli şahsa küfreden bozacı Mahmud'a ta'zîr cezası verildiği kaydedilmekte olup davanın detayı şöyledir:

"Sebeb-i tahrîr-i hurûf oldur ki Bozacı Mahmud nâm kimesne Hayyat Ali'ye sikdiğim orusbunun sikdirici? dediğine ba'de'd- da'vâ Berber Hasan ve Ali b. Musa ve Mustafa b. Ömer şehâdet ettiklerinden sonra ba'de't-taleb ta'zîr olundu. Tahrîren fi evâsıtı Rebi'ulevvel sene 920. Şuhûd İlyas b. Abdi ve Emîn Ayas Bey ve Muhzır Kılağuz."⁹⁸

Bozacı Mahmud'un, Hayyat Ali'ye sarf ettiği sözler, klasik fıkıhta hakaret/sövme suçu kapsamında değerlendirilmektedir. Zira Mahmud'un sarf ettiği sözler örfen, Hayyat Ali'nin iffetine hâlel getiren onur kırıcı ve rencide edici ifadelerdir. Erkeğin tabiatı ve konumu itibarıyla bu lafza muhatap olamaması sebebiyle bu davadaki "orusbu" lafzı hakaret olarak kabul edilmiştir. Aynı lafız bir kadına isnat edilmiş olsaydı bu durumda bir kazf suçundan bahsedilebilecekti. Klasik fıkıh kaynaklarında hakaret için ta'zîr cezası öngörülmekte olup ceza verme yetkisi had sınırını aşmamak kaydıyla devlet başkanına bırakılmıştır. Yukarıdaki dava da buna uygun olarak ta'zîr cezası ile sonuçlanmıştır.

⁹⁵ Bu davaların kayıtları için bkz. Üsküdar Mahkemesi 403 Numaralı Sicil, 12a-2, Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil, 42a-5, Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, 30a-2, İstanbul Mahkemesi, 3 Numaralı Sicil, 25b-2.

⁹⁶ Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil, 51b-4

⁹⁷ Diğer ta'zîr cezası davaları için bkz. İstanbul Mahkemesi, 56 Numaralı Sicil, 38a-1; İstanbul Mahkemesi, 56 Numaralı Sicil, 55a-2; İstanbul Mahkemesi, 56 Numaralı Sicil, 68b-1; İstanbul Mahkemesi, 56 Numaralı Sicil, 70b-1; İstanbul Mahkemesi, 78 Numaralı Sicil, 9b-2; İstanbul Mahkemesi, 78 Numaralı Sicil, 51a-3; İstanbul Mahkemesi, 78 Numaralı Sicil, 64b-3.

⁹⁸ Üsküdar Mahkemesi, 1 Numaralı Defter, 15-a2.

Ta'zîr cezası uygulanan bir diğer dava 2 Safer 1205 [11 Ekim 1790] Üsküdar Mahkemesinde Seyyid İbrahim isimli şahsın açtığı davadır. Dava kaydı şu şekildedir:

“Medîne-i Üsküdar’da Hasanağa mahallesi sükkânından sâhib-i arzuhâl es-Seyyid İbrahim b. es-Seyyid Mehmed medîne-i mezbûrede mahfil-i bâbda meclis-i şer’-i hafîrde arzuhâlde mezkûr mu’arrefetü’z-zât Fatma bt. İsmail nâm hatun mahzarında mezbûre Fatıma Hatun târih-i îlâmdan iki gün mukaddem bi’l-muvâcehe Yezid ve Moskov ve kâfir deyü bana şetm ve ırzımı hetk etmekle müceb-i şer’isini talep ederim deyü ba’d-e’d-da’vâ ve’l-istintâk ve’l-inkâr müdde’i-i mezbûr es-Seyyid İbrahim ber-vech-i muharrer müdde’âsını udûlden Hafız es-Seyyid Mustafa Efendi b. İsmail ve Ahmed Ağa b. Mehmed nâm kimesneler şehâdetleriyle muvâcehesinde vech-i şer’î üzere isbât etmeğin mücebiyle mezbûre Fatıma Hatun’a şer’an ta’zîr lâzım geldiği mübâşiri çavuş kulları iltimâsıyla huzûr-ı âlilerine îlâm olundu. Fi 2 min-S sene 1205.”

Bu davada Fatma Hatun, Seyyid İbrahim’e “Yezid, Moskov ve kâfir!” ifadeleriyle hakaret etmiştir. Seyyid İbrahim iddiasını adil iki şahit olan Mustafa Efendi b. İsmail ve Ahmed Ağa b. Mehmed’le ispat etmiştir. Bunun sonucunda mahkeme bu suça ta’zîr cezasını öngörmüştür. “Kâfir” hitabının yukarıda yer verildiği üzere fıkıh ve fetva kitaplarında ta’zîr cezası gerektirdiği açıkça yer almaktadır. Yezid ve Moskov ifadelerinin ise o dönemin örfünde hakaret bağlamında değerlendirilmiş olması mümkün olduğu gibi bu lafızların dikkate alınmadan sadece “kâfir” ifadesinden dolayı ta’zîr cezasının verilmiş olması da mümkündür. Bununla beraber bu iki lafzın açıkça kayda alınmış olması bunların hakaret içerikli olduğunu göstermektedir.

4.2.2. Herhangi Bir Ceza Kaydedilmeyen Davalar

930/1524 yılının şevval ayında Üsküdar Mahkemesinde görülen bir davada Kosta b. Marko isimli şahıs Manol b. Doğan isimli şahsa livâta ithamında bulunmuş olup davanın detayları şöyledir:

“Tafsîl budur ki Karye-i Çengel’den Manol b. Doğan meclis-i şer’de Kosta b. Marko mahzarında bana ‘me’ûlsün’ diye şetmeyledi, dedikde mezkûr mukır olup şetmettim ve isbât dahi [ederim] dedikde mezbûr Marko talebiyle deftere sebt olundu. Tahrîren fi evâsıtı Şevvâli’l-mübârek sene selâsîne ve tis’a mi’e. Şuhûdü’l-hâl: Ahmed b. Pîr Dede, ahâl-i karye bi-esrihim, Kâsım b. Arap müezzîn.”⁹⁹

Bir Müslümana livâta isnat etmenin hükmü mezhepler arasında tartışmalıdır. Livâtayı zina gibi değerlendiren Şafiî ve Hanbelî mezhebine göre bir kimseye bunu isnat etmek kazf suçu olarak değerlendirilmiştir. Ebû Hanîfe ise livâtayı zinadan ayrı bir suç olarak kabul etmiş, dolayısıyla bu isnadı yapan kimseye ta’zîr cezası verilmesi gerektiğini söylemiştir. Diğer yandan bu ihtilaf Müslüman bir kimseye bu isnadın yapılması durumundadır. Kazf cezasının verilebilmesi için iftira atılan kişinin Müslüman olması da gerekmektedir. Tarafların isimlerinden hareketle söz konusu davanın zimmîler arasında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu sebeplerden dolayı kazf cezası verilmediği açık olsa da mahkemenin bu ifadeleri neden hakaret kapsamında değerlendirip ta’zîr cezası vermediği anlaşılmamaktadır.

Yukarıda yer verilen örnek dava dışında hakaret suçu oluşturmaya rağmen herhangi bir ceza kaydına rastlanmayan birçok dava örneği bulunmaktadır.¹⁰⁰

⁹⁹ Üsküdar Mahkemesi, 5 Numaralı Sicil, 61b-1

¹⁰⁰ Üsküdar Mahkemesi, 2 Numaralı Sicil, 98a-3; Üsküdar Mahkemesi, 17 Numaralı Sicil, 70b-4; Üsküdar Mahkemesi, 9 Numaralı Sicil, 62b-2; Üsküdar Mahkemesi, 84 Numaralı Sicil, 35a-4; Üsküdar Mahkemesi, 403 Numaralı Sicil, 14b-2; Üsküdar Mahkemesi, 84 Numaralı Sicil, 68a-2; Üsküdar Mahkemesi, 26 Numaralı Sicil, 73b-2; Üsküdar Mahkemesi, 56 Numaralı Sicil, 38a-2; Üsküdar Mahkemesi, 14 Numaralı Sicil, 56b-1; Üsküdar Mahkemesi, 14 Numaralı Sicil, 40b-2; Üsküdar Mahkemesi, 26 Numaralı Sicil, 5b-3; Üsküdar Mahkemesi, 84 Numaralı Sicil, 70a-3; Üsküdar Mahkemesi, 1 Numaralı Sicil, 97b-2; Üsküdar Mahkemesi, 17 Numaralı Sicil, 34b-6; Üsküdar Mahkemesi, 403 Numaralı Sicil, 26b-3; Üsküdar Mahkemesi, 17 Numaralı Sicil, 57b-1; Üsküdar Mahkemesi, 531 Numaralı Sicil, 25a-1; Üsküdar Mahkemesi, 56 Numaralı Sicil, 45b-2; Üsküdar Mahkemesi, 84 Numaralı Sicil, 56a-4; Üsküdar Mahkemesi, 26 Numaralı Sicil, 56b-4; Üsküdar Mahkemesi, 26 Numaralı Sicil, 83a-1; Üsküdar Mahkemesi, 56 Numaralı Sicil, 11a-2; Üsküdar Mahkemesi, 56 Numaralı Sicil, 17b-3; Üsküdar Mahkemesi, 9 Numaralı Sicil, 66b-2; Üsküdar Mahkemesi, 9 Numaralı Sicil, 68a-2; Üsküdar Mahkemesi, 14 Numaralı Sicil, 74a-2; Üsküdar Mahkemesi, 14 Numaralı Sicil, 76b-3; Üsküdar Mahkemesi, 403 Numaralı Sicil, 16b-3; Üsküdar Mahkemesi, 531 Numaralı Sicil, 11b-7; Üsküdar Mahkemesi, 531 Numaralı Sicil, 13a-4; Üsküdar Mahkemesi, 531 Numaralı Sicil, 22b-3; Üsküdar Mahkemesi, 14 Numaralı Sicil, 50a-5; Üsküdar Mahkemesi, 17 Numaralı Sicil, 72b-1; Üsküdar Mahkemesi, 17 Numaralı Sicil, 39a-1; Üsküdar Mahkemesi, 84 Numaralı Sicil, 76b-3; Üsküdar Mahkemesi, 531 Numaralı

4.2.3. Affedilen Davalar

İslam ceza hukukunda bir suçun affedilmesi esas itibarıyla onun Allah hakkı mı yoksa kul hakkı mı olduğuyla ilgilidir. Sırf Allah hakkı olarak kabul edilen hadlerde dava ve husumet şart koşulmamıştır. Kazf suçunda ise hem Allah hakkı hem de kul hakkı bulunmaktadır. Bununla birlikte Allah hakkının mı yoksa kul hakkının mı daha baskın olduğu mezhepler arasında tartışılmıştır. Hanefilere göre bu suçta her iki hak birlikte bulunurken Allah hakkı daha baskındır.¹⁰¹ Bununla beraber kazf suçu muayyen bir kimseye karşı işlenmektedir, bu açıdan bu suçta mağdur kimse suçlunun ceza alabilmesi için mahkemeye şikâyetle bulunması gerekmektedir.

İncelediğimiz şer'î sicillerde birçok hakaret davasında af ve sulh yoluna gidildiği görülmektedir.¹⁰² Söz gelimi Üsküdar Mahkemesinde görülen bir dava şöyledir:

“Sebeb-i tahrîr-i hurûf Zevî nâm zimmîye kendiye oruspu diyen Marola?’nın cemî’ da’vâsından ferâgat ettiği sebebden deftere ketb olundu. Şuhûdü’l-hâl Ayas Bey ve Kefale ve Bostancıbaşı İskender Bey.”¹⁰³

Bu davada Marola adında bir zimmî, Zevî adlı zimmîye zina içerikli bir lafız isnad etmiştir. Klasik fıkıh kitaplarına göre söz konusu ifade Müslüman ve muhsan birine isnat edildiği takdirde kazf suçunu oluştururken, burada mağdurun Müslüman olmaması sebebiyle hakaret kapsamında değerlendirilmiştir. Bununla beraber bu dava Zevî’nin, Marola’yı affetmesiyle sonuçlanmıştır.

1205/1791 yılında Üsküdar Mahkemesinde görülen ve sulh ile sonuçlanan bir diğer hakaret davası ise şöyledir:

“Medîne-i Üsküdar’da Çavuşbaşı fırınında Değirmenci es-Seyyid Murtaza b. Süleyman nâm kimesne meclis-i şer’-i hafırde Hammâl Ahmed b. Mehmed nâm kimesne mahzarında mezbûr Ahmed târih-i i’lâmdan bir gün mukaddem bana mûcib-i ta’zîr olur elfâz-ı kabîha ile şetm ve ırzımı hetk etmekle müceb-i şer’isini taleb ederim deyü ba’de’d-da’vâ ve’l-istintâk ve’l-inkâr müdde’î-i mezbûr bervech-i muharrer müdde’âsını beyân esnâsında beyenlerine muslihûn tavassut edip müdde’î-i mezbûr es-Seyyid Murtaza eylediği da’vâsından meccânen fâriğ olup husûs-ı mezkûra müte’allika âmme-i de’âviden mezbûr Ahmed’in zimmetini ba’de’l-ibrâ ve’l-kabûl kat’-ı münâza’a eyledikleri ba’de’t-tescil bi’l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine i’lâm olundu.”

Kayda göre Hammâl Ahmed b. Mehmed, Değirmenci es-Seyyid Murtaza b. Süleyman’a ağır ifadelerle hakaret etmiş, değirmenci Murtaza bu durumu mahkemeye taşımış ve Ahmed b. Mehmed’e ceza verilmesini talep etmiştir. Ancak dava arabulucular sayesinde sulh ile neticelenmiştir. Görüldüğü üzere bazı davalarda arabulucular da rol almaktadır. Örnek davada Murtaza b. Süleyman herhangi bir bedel olmadan davadan vazgeçerken kimi davalarda belirli bir ücret karşılığında sulh olunduğu görülmektedir.¹⁰⁴

Sicil, 30b-2; Üsküdar Mahkemesi, 531 Numaralı Sicil, 65a-1; İstanbul Mahkemesi, 10 Numaralı Sicil, 58b-1; İstanbul Mahkemesi, 22 Numaralı Sicil, 124a-2; İstanbul Mahkemesi, 22 Numaralı Sicil, 158b-2; İstanbul Mahkemesi, 56 Numaralı Sicil, 53b-2; İstanbul Mahkemesi, 56 Numaralı Sicil, 69b-1.

¹⁰¹ Abdülkadir Udeh, *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, çev. Ali Şafak (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2012), 2:486.

¹⁰² Üsküdar Mahkemesi, 531 Numaralı Sicil, 80b-4; Üsküdar Mahkemesi, 403 Numaralı Sicil, 7a-1; Üsküdar Mahkemesi, 31 Numaralı Sicil, 114b-2; Üsküdar Mahkemesi, 14 Numaralı Sicil, 70a-2; Üsküdar Mahkemesi, 14 Numaralı Sicil, 72b-4; Üsküdar Mahkemesi, 403 Numaralı Sicil, 59b-1; Üsküdar Mahkemesi, 14 Numaralı Sicil, 70a-2; Üsküdar Mahkemesi, 531 Numaralı Sicil, 2a-5; Üsküdar Mahkemesi, 531 Numaralı Sicil, 7a-3; Üsküdar Mahkemesi, 531 Numaralı Sicil, 11a-8; Üsküdar Mahkemesi, 531 Numaralı Sicil, 15b-4; Üsküdar Mahkemesi, 531 Numaralı Sicil, 15b-6; Üsküdar Mahkemesi, 531 Numaralı Sicil, 15b-7; Üsküdar Mahkemesi, 531 Numaralı Sicil, 26b-2; Üsküdar Mahkemesi, 531 Numaralı Sicil, 27a-4; Üsküdar Mahkemesi, 531 Numaralı Sicil, 41a-2; Üsküdar Mahkemesi, 531 Numaralı Sicil, 75b-2; Üsküdar Mahkemesi, 531 Numaralı Sicil, 76a-3; İstanbul Mahkemesi, 18 Numaralı Sicil, 188b-2; İstanbul Mahkemesi, 56 Numaralı Sicil, 48a-2; İstanbul Mahkemesi, 56 Numaralı Sicil, 36b-3; İstanbul Mahkemesi, 56 Numaralı Sicil, 37a-3.

¹⁰³ Üsküdar Mahkemesi 1, Numaralı Sicil, 19a-3

¹⁰⁴ Örnek için bkz. Üsküdar Mahkemesi, 531 Numaralı Sicil, 41a-2.

5. Sonuç

Kazf ve hakaret suçları bağlamında incelediğimiz Osmanlı hukuku kaynakları ve mahkeme kayıtlarından şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Kanunnamelerde genellikle ispat edilemeyen iftira ve hakaret iddiaları ve suçları düzenlenmiştir. Kazf haddi ve ta'zîr cezasının verildiği bazı durumlar için kanunnameler ek olarak para cezası öngörmüştür.

İncelediğimiz sicillerde konumuzla ilgili davaların büyük bir kısmını hakaret içerikli davalar oluşturmaktadır. Bunlardan yalnızca birine kazf haddi uygulanmıştır. İkisine ise kazf haddi için gerekli olan şartlar tam oluşmadığı için ta'zîr cezası uygulanmıştır. Bunun dışında birçok namus iftirası davasında herhangi bir cezaya rastlanmamaktadır. Hakaret davalarının ise önemli bir kısmına ta'zîr cezası verilmiştir, bununla birlikte ceza uygulanmayan ve davadan feragat, sulh gibi yollarla affedilen pek çok dava da bulunmaktadır.

İncelediğimiz sicillerde kazf ve hakaret için mahkemeye başvuranların %82'sini erkekler, %18'ini ise kadınlar oluşturmaktadır. Yine dava taraflarının %69'unu Müslümanlar, %31'ini ise zimmîler teşkil etmektedir. Özellikle hakaret suçlarında zimmî nüfusun yoğun olduğu ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı mahkemeleri ta'zîr cezalarını farklı şekillerde uygulamıştır. İncelediğimiz İstanbul ve Üsküdar mahkemelerinde ta'zîr cezalarının ne şekilde uygulandığı yer almasa da bazı hakaret davalarına ta'zîr olarak meslekten ihraç cezası verilmiştir. Yine bazı davalarda mahallede insanlara huzursuzluk çıkartan ve ahalisine hakarete bulunanlar, mahalleden sürülmüştür. Bunun dışındaki bazı davalara kalebentlik cezası verildiği görülmektedir.

Şer'î sicillerde kanunnamelerde yer alan şekliyle herhangi bir para cezasına rastlanmamaktadır. Burada iki ihtimalden bahsedilebilir. Birincisi kanunnamelerin mahkemede dikkate alınmamış olması, ikincisi ise kâdıların sadece fıkhi metinleri uyguladığı ve bunları kaydettiği, para cezalarının ise idareciler tarafından ayrıca alınıp sicillere kaydedilmediğidir.

Osmanlı Devletinin fıkhi hükümleri uyguladığı, Hanefi mezhebine uygun hareket ettiği ortaya çıkmaktadır. Nitekim 1180/1766 yılında İstanbul Mahkemesinde kazf haddi verilen bir davanın Hanefi hukukuna ileri sürülen tüm şartları taşıdığı görülmektedir. Söz konusu davada mahkeme önce şahit istemiş, sonra da şahitlerin doğru sözlü olup olmadıklarını ortaya koymak için tam 29 kişinin ifadesine başvurarak tezkiye yapmıştır. Tüm bunlardan sonra mahkeme kazf cezası vermiştir. Bu açıdan Osmanlı Devleti mahkemeleri, kazf suçunun tespitinde son derece titiz davranarak suç hakkında detaylı araştırmalar yapmış ve suç sabit olduğunda kazf haddini uygulamıştır. Diğer yandan iftira iddiasıyla mahkemeye başvuranların dilekçesinde sık sık "mûceb-i şer'isini talep ederim" gibi ifadeler Osmanlı mahkemelerinin mahiyetini ortaya koymaktadır.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Kaynaklar

Acar, İsmail. "Osmanlı Kanunnameleri ve İslam Ceza Hukuku". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2001), 53-68.

Akgündüz, Ahmed. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*. İstanbul: Osav, 1990.

Akgündüz, Ahmed. *Şeyhü'lislâm Ebüssu'ûd Efendi Fetvaları*. İstanbul: Osav, 2018.

Arslan, Emine. "Osmanlı Dönemi Nukûllü Fetvâ Mecmuaları". *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 5 (2008).

Atar, Fahrettin. "Fetva". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/486-496. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

- Aydın, Bilgin - Tak, Ekrem. *İstanbul kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 919 - 927/1513 - 1521)*. ed. Coşkun Yılmaz. Üsküdar, İstanbul: İSAM Yayınları, 2008.
- Aydın, Mehmet Âkif. *Türk Hukuk Tarihi*. Beta Basım Yayım, 2022.
- Düzdağ, M. Ertuğrul. *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1972.
- Efendi, Mütercim Asım. *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsu'l-Muhît*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013.
- Hâlis, Çeşmîzâde Esad Efendizâde Mehmed. *Hulasatü'l-Ecvibe*. İstanbul: Bosnevî Hacı Muharrem Efendi Matbaası, 1289.
- Heyd, Uriel. *Studies in Old Ottoman Criminal Law*. ed. V. L. Ménage. Oxford: Clarendon Press, 1973.
- Heyd, Uriel. *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine Makaleler*. çev. Ferhat Koca. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- İbrâhîm el-Halebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hanefî. *Multeka'l-ebhur*. thk. Halîl İmrân el-Mansûr. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- İpşirli, Mehmet. "Şeyhülislâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/91-96. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kaya, Süleyman vd. *Behcetü'l Fetâvâ*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2012.
- Kaya, Süleyman. *Fetâvâ-yı Feyziye*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2010.
- Kaya, Süleyman vd. *Netîcetü'l Fetâvâ*. ed. es-Seyyid Hafız Mehmed b. Ahmed el-Gedûsî - es-Seyyid Ahmed Efendi. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Kılavuz Eser, Esra. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. 2 Cilt. İstanbul: İsar Yayınları, 2021.
- Köprülü, Mehmed Fuad. *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*. İstanbul: Ötüken, 1983.
- Köse, Saffet. "Netîcetü'l-Fetâvâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/26-27. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Midilli, Muharrem. *Klasik Osmanlı Ceza Hukukunda Şariat-Kanun Ayrımı*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2019.
- Musakhanov, Orkhan - Taş, Enes. *Fıkıh ile Tasavvuf Arasında: Bahaeddinzade'nin Siyaset Düşüncesi*. İstanbul: Endülüs, 2021.
- Schacht, Joseph. *An Introduction to Islamic Law*. New York: Clarendon Press, 1983.
- Udeh, Abdülkadir. *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*. çev. Ali Şafak. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2012.
- Vankulu, Mehmed Efendi. *Vankulu Lügati*. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Yiğit, Yaşar. *İslam Ceza Hukuku*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2022.
- "Kubbealti Lugati". Erişim 23 Ocak 2024. <http://www.lugatim.com/s/bedid>